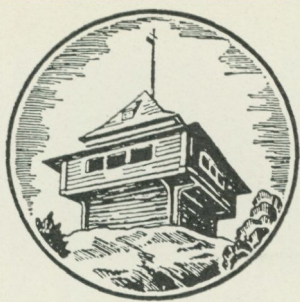

**NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK 1950**

FATABUREN

NORDISKA MUSEETS

OCH SKANSENS ÅRSBOK

1950

Redaktion:

ANDREAS LINDBLOM · GÖSTA BERG · ERIK ANDRÉN

Redaktör: Erik Andrén

Omslagsbilden visar en ölkanna av fajans, ungefär 24 cm hög och tillverkad vid Rörstrand i början av 1800-talet. En dylik pjäs kunde — liksom dess engelska förebilder, de s. k. Toby jugs — mycket väl vara en sjömansgåva, "a sailor's gift" av det slag som närmare behandlas på sid. 25. (Nordiska museet inv.-nr 115,750.)

Tryckt hos Tryckeri Aktiebolaget Thule, Stockholm 1950

Djuptrycksplanscher från Nordisk Rotogravyr

BRÖLLOPSFÖLJET FRÅN TELEMARKEN

av Mats Rehnberg

Ett bröllopsfölje till häst, bestående av inte mindre än nio ryttare, bild 1, förvärvades 1885 av Artur Hazelius genom inköp från direktör T. Bennett i Oslo. Det färggranna och lustiga följet har alltid utgjort ett uppskattat inslag i Nordiska museets norska samlingar. Bröllopsföljet ingick i den av Axel Nilsson 1907 ordnade permanenta norska utställningen och förblev där i årtionden. Vid den tillfälliga utställningen Norsk folkkonst i Nordiska museets stora hall 1945 gav Albert Eskeröd ryttarföljet en framträdande plats, och i den koncentrerade norska folkkonstexposition, som av Bengt Bengtsson 1946 färdigställdes i kolonnomgången bakom Gustav Vasastatyn, rider följet på nytt fram, nu mot en högröd bakgrund.

Träfigurernas framträdande plats i de svenska samlingar, som belysa norsk allmogekonst, motiverar en undersökning rörande dessa figurers ställning inom den norska folkkonsten.

Samtliga ryttare äro skurna i lövträ, björk eller troligare al. För sniderier av olika slag brukar just al komma till användning, emedan dess virke är lätt att skära i. Ryttarna kännas även lätta, vilket gör det än mera troligt att det är fråga om al. På grund av att figurerna äro helt målade, finns det ingen möjlighet att utan ett skadande ingrepp komma till klarhet om träslaget.

Denna uppsats ingår i en handskriven festskrift till Nordiska museets styresman professor Andreas Lindblom på 60-årsdagen den 8 februari 1949.

Figurerna utgöra ett prov på stor skicklighet i träsnideri. Ryttare och hästar äro skurna ur samma stycke, och snidarens konstfärdighet har firat riktiga triumfer, när han ur samma bit kunnat friskära även tömmarna.

Brudföljet består av nio ryttare, sju manliga och två kvinnliga. Figurerna äro 17 à 20 cm höga och 17 à 19 cm långa. Karlarna rida grensle på vanligt sätt, medan kvinnfolken sitta i damsadel med båggenen åt hästens vänstra sida. Ryttarnas dräkter äro återgivna med en utomordentlig realism, som möjliggör ganska detaljerade bestämningar av de enskilda plaggens snitt, färg, dekorationer m. m. (värdefulla uppgifter härom ha lämnats författaren av fil. dr Anna-Maja Nylén).

Samtliga manliga ryttare bära höga hattar av en typ, som begagnades vid 1800-talets början. Med undantag av brudgummen äro alla karlarna klädda i vita jackor av samma typ — spelmännens jacka synes dock ha en avvikande knäppning upp till. Brudgummen är klädd i en röd jacka, som möjligen kan uppfattas som ett slags blus, alltså ett mera ålderdomligt plagg, vilket icke knäppes längs hela framsidan utan trädess över huvudet. Mansfigurerna bära alla svarta knäbyxor, vilka gå öfver knäet, något som tyder på att de härröra från 1700-talets slut eller 1800-talets början.

De båggen kvinnorna ha blå kjol, flerfärgade förkläden och svarta jackor. Båggen äro utrustade med vit klut, s. k. "skaut". Den ena av kvinnorna håller ett litet kläde eller dylikt i höger hand. Ingen av dessa båggen figurer synes rimligen kunna vara bruden, då denna bör dels bära en mer markerad bruddräkt, dels ha håret synligt. Det förefaller alltså som om en av huvudpersonerna, bruden, skulle saknas. Eftersom det är två kvinnor med i följat, finns ingen anledning att förmoda, att serien avser att framställa uteslutande brudgummens följe. I stället ser det ut, som om bruden förkommit. Kanske har hon av en eller annan anledning råkat bli skild från de övriga, lånats eller givits bort, förstörts eller dylikt. Det övriga följat har sedan tillvaratagits och via olika mellanhänder hamnat i Nordiska museet.

Vid sidan av brudgummen är det framför allt spelmannen, som tilldrar sig uppmärksamhet. Han håller sin fiol på all-

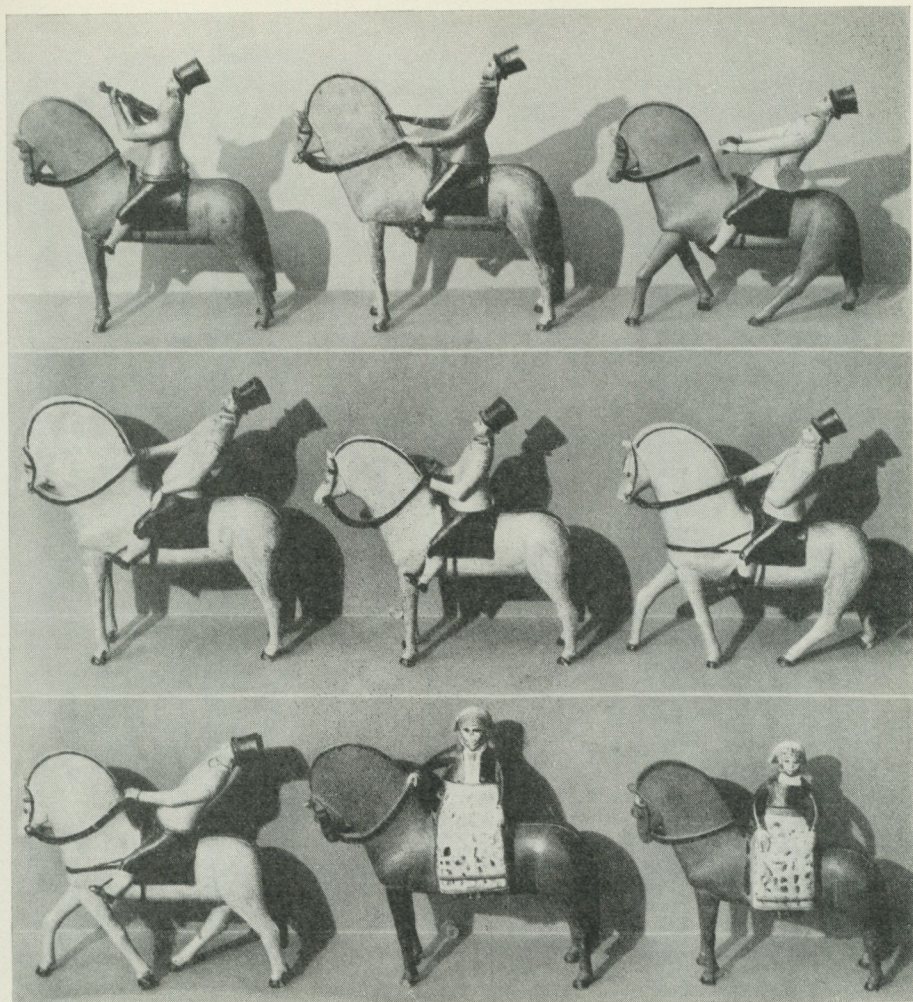

Bild 1. Brudföljet från Telemarken består av nio ryttare, skurna i trä, omkr. 18 cm höga och målade i klara färger. Brudgunnen rider närmast efter spelmannen i översta raden, men följets huvudperson, bruden själv, har tyvärr förkommit. — Nordiska museet, invt.-nr 45,710.

mogens maner, inte mot hakan utan mot vänster överarm eller axel. De övriga fem karlarna i följet ha givits varierande form, som utesluter stereotyp upprepning. En karl har t. ex. vid vänster sida en rund väska eller ett laggkärl, troligen avsett för någon dryck, en annan karl håller på att tappa sin höga hatt och trycker ner den med höger hand. De tre övriga ha genom hästarnas rörelser eller ryttarens placering givits olika attityder.

Ett mycket omväxlande intryck göra även hästarna, dels genom de varierande färgerna och dels genom djurens olika benställningar. Fem av de manliga ryttarna rida på gråvita hästar och två på gulblacka, medan de bägge kvinnorna färdas på rödbruna hästar. Av de hästar som återgivits i rörelse, äro två passgångare, men inget av de tre djuren med ben i rörelse är likt det andra.

På en gulblack och en rödbrun häst är en på höger sida nedhängande man inristad. Samtliga hästar bära långa svarta vansar. Alla djuren ha även framställts som valacker.

Det mest karakteristiska för hästarna är de kraftigt böjda nackarna, en konstnärlig överdrift vid återgivandet av de norska hästarnas korta, uppåtstående man. Samma drag kännetecknar de flesta norska trähästar — även sådana utan ryttare — såväl snidade som i väggmaleri. De svenska trähästarna ha betydligt lägre och rakare nacke. Det enda exemplet på svenska trähästar med liknande böjd nacke är en enstaka trähäst från Malung. Möjligen är denna häst norsk. I vilket fall som helst är det karakteristiskt, att hästen härstammar från Malung, en socken som är känd för sin hästhandel och sin trafik på norska marknader.

Förutom det niohövdade följet äger Nordiska museet en enstaka häst med ryttare, som anskaffades av Torjus Leifsson redan 1877 och som anges härstamma från Strandebarns prestegjeld i Sunnhordland. Den skiljer sig mycket starkt från telemarksföljet. Hästen är i detta fall kort och nästan överdrivet svullen. Ryttaren sitter i hög hatt, svart långrock och långbyxor. Tömmar saknas. Om detta utgör en enstaka figur eller om den ingått i något följe, kan icke avgöras.

Fylkesmuseet for Telemark og Grenland i Skien äger också

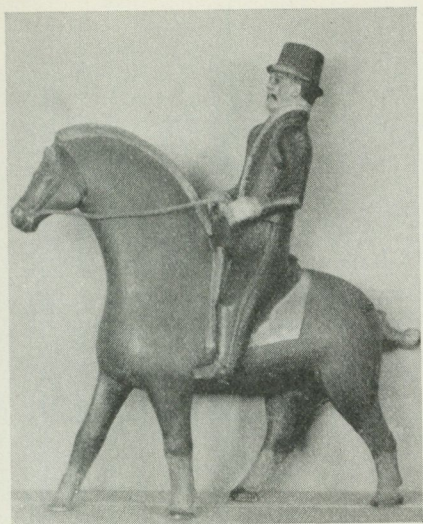

Bild 2. Rytтарfigur med rörliga armar. De Sandvigske Samlinger, Lillehammer. — Bild 3. Rytтарfigur. Norsk Folkemuseum, Oslo.

en enstaka häst med ryttare. Hästen är i detta fall blåaktig, ryttaren utrustad med hög hatt och mörkgrön jacka. Enligt uppgifter från Fylkesmuseet antyder dräkten, att figuren härstammar "sannsynligvis fra Hallingdal". Proveniensen saknas, men till museets uppgifter har även fogats ett förmodande, att ryttaren "kan skrive sig fra Nedre Telemark".

Tyvärr är även en liknande rytta­refigur i De Sandvigske Samlinger, Lillehammer, i avsaknad av härkomstupp­gift. Här rider en mustaschpydd herre i hatt, svart jacka och långbyxor på en rödbrun häst. Som en kuriositet kan nämnas, att rytta­rens armar äro rörliga i axelleden, bild 2.

Ett mycket stort antal hästar och ryttare har räddats till Norsk Folkemuseum, Oslo. De sju hästarna utan ryttare ha i detta sammanhang mindre betydelse, liksom deras dussintals svenska motsvarigheter i Nordiska museet. Folkemuseet äger emellertid även io mer eller mindre skadade hästar med ryttare.

En numera huvudlös ryttare från gården Kveste, Valle sogn

i Setesdal (Norsk Folkemuseum 1138—11) har samma dräkt och rider på en rund häst av exakt samma typ som Nordiska museets häst från Sunnhordland.

En annan ryttare, där hästens ben saknas, kommer från Rendalen i Nordmøre (Norsk Folkemuseum 469—27). En liten hund är målad på hästens vänstra sida. Från Rendalen härstammar även en mera karikatymässig ryttare i militär dräkt. Här är hunden helt utskuren och placerad på samma träplatta som ryttaren. Både genom det karikatymässiga utförandet och genom anbringandet på en träplatta skiljer sig dock denna ryttare från samtliga övriga, bild 4.

En ryttarfigur av ganska särpräglad och stiliserat utförande saknar tyvärr härkomstuppgifter (Norsk Folkemuseum E 930—06), bild 3.

Från Telemarken härstammar en ryttare i officersuniform från slutet av 1700-talet (Norsk Folkemuseum E 423—06) samt en serie figurer, som tillsammans utgöra ett brudfölje. Figurerna äro fem till antalet: brudgum, brud, två "brudekoner" och en "kjögemester". Om sviten tidigare bestått av ytterligare några figurer är okänt. Dessa figurer från Bö i Telemarken skilja sig i flera avseenden från Nordiska museets bröllopsfölje. Karlarna ha inte höga hattar utan de äldre toppmössorna samt kortare och ålderdomligare byxor. Brudgummen dricker ur en träskål, och bruden höjer en träpokal. Alla hästarna äro vita och av mera realistisk prägel än hästarna i Nordiska museets följe. Vid Norsk Folkemuseum dateras detta brudfölje till omkring år 1700, bild 5.

Brudföljet omnämnes 1880 av Yngvar Nielsen i dennes "Reisebreve og Folkelivs-studier", vari författaren (sid. 119) uppger, att det var skolläraren T. Nordendal i Undrumsdal som förvärvade de fem figurerna för Universitetets Etnografiska Samling. "Saadanne brudefærder", skriver Nielsen, "ere i Thelemarken meget bekjendte." Han nämner, att han vid sitt besök i trakten erhållit uppgift om var ytterligare dylika skulle vara att finna. Möjligen är det även Nielsens datering, som föresvävat Norsk Folkemuseum, då följet uppgives härstamma från början av 1700-talet.

Bild 4. Ryttare med hund, träskulptur från Rendalen. Norsk Folkemuseum, Oslo.

Denna korta översikt visar tydligt, att det i den norska folkkonsten finns ett flertal exempel just på utskurna ryttarefigurer. Nordiska museets följe tillhör en särpräglad grupp av föremål, representerad i åtminstone tre norska museer. Att det kan uppstå en lust att skära ryttare, då man framställer hästar, är ganska naturligt. Det är snarare egendomligt, att man på svensk botten icke lockats till liknande uppgifter. På grund av de tidigare dåliga vägförhållandena torde ridandet i Norge varit ännu vanligare än i vårt land. Ryttarfigurerna synas dominera i Telemarken men förekomma även i andra provinser såsom Setesdal, Sunnhordland och Nordmøre. Man kan hos figurskärarna urskilja ett naturligt intresse för militärer och för brudföljen.

Intresset för det ridande brudföljet har också tagit sig andra uttryck just i Telemarken, bland annat i väggmåleriet. Richard

Berg har publicerat en dylik målning från år 1795 i Norsk folkekultur 1918. Följet består där av 10 personer, inberäknat bruden, alltså exakt samma antal som i Nordiska museets brudfärd, där dock bruden saknas. Brudens följekvinnor äro även här två. Spelmannen ackompanjeras av en trumslagare.

Säkerligen härröra flera av de i norska museer bevarade ryttarfigurerna från 1700-talet, medan Nordiska museets brudfölje tillverkats vid 1800-talets början. Konstnärerna eller tillverkarna äro okända, användningen likaså. Kanske ha de utförts både som prydnad och som prov på snidarens skicklighet. Genom sin form ha de dock snabbt glidit över till leksakernas värld, vilket de ofta defekta hästarna i de norska museerna vittna om.

En inventering av samtliga dylika ryttarfigurer i skandinaviska museer visar, att det sammanlagt finns 22 stycken. Den serie av nio figurer, som Nordiska museet äger, framträder som den fullständigaste sviten. Dess spelman äger icke någon motsvarighet på annat håll, men det är med stor sorg man måste konstatera att bruden själv saknas.

Då översikten lett till detta resultat, tillkommer ytterligare ett faktum av största intresse, icke bara för folket utan i vidare bemärkelse. År 1930 besöktes Nordiska museet av läraren Jon Hvitsand från Hörte i Telemarken, vilken sökte just efter detta brudfölje, som då var utställt i rum 39. Nio år senare meddelade Jon Hvitsand, att han fått kunskap om att detta brudfölje blivit skuret av en av hans förfäder, Anders Mattsson eller Mats Andersson, vilka voro hammarsmeder vid Hörte i Telemarken. Såväl traditioner som skriftliga källor omvittna, att dessa voro svenskar, invandrade från Dalarna. Enligt kyrkböckerna var Mats Andersson dalkarl, född 1665 och död på Ulefoss 1728. Eftersom figurerna med säkerhet icke kunna vara framställda före 1728, är det alltså omöjligen denne som varit deras upphovsman. Däremot skulle det med hänsyn till tidpunkten kunna vara möjligt, att dennes sonson, hammarsmeden Mats Andersson Hörte (1732—1807), på ålderns dar har roat sig med sniderierna. Huru pålitlig den tradition är, som utpekar de svenska smederna som snidare, har ännu icke kunnat

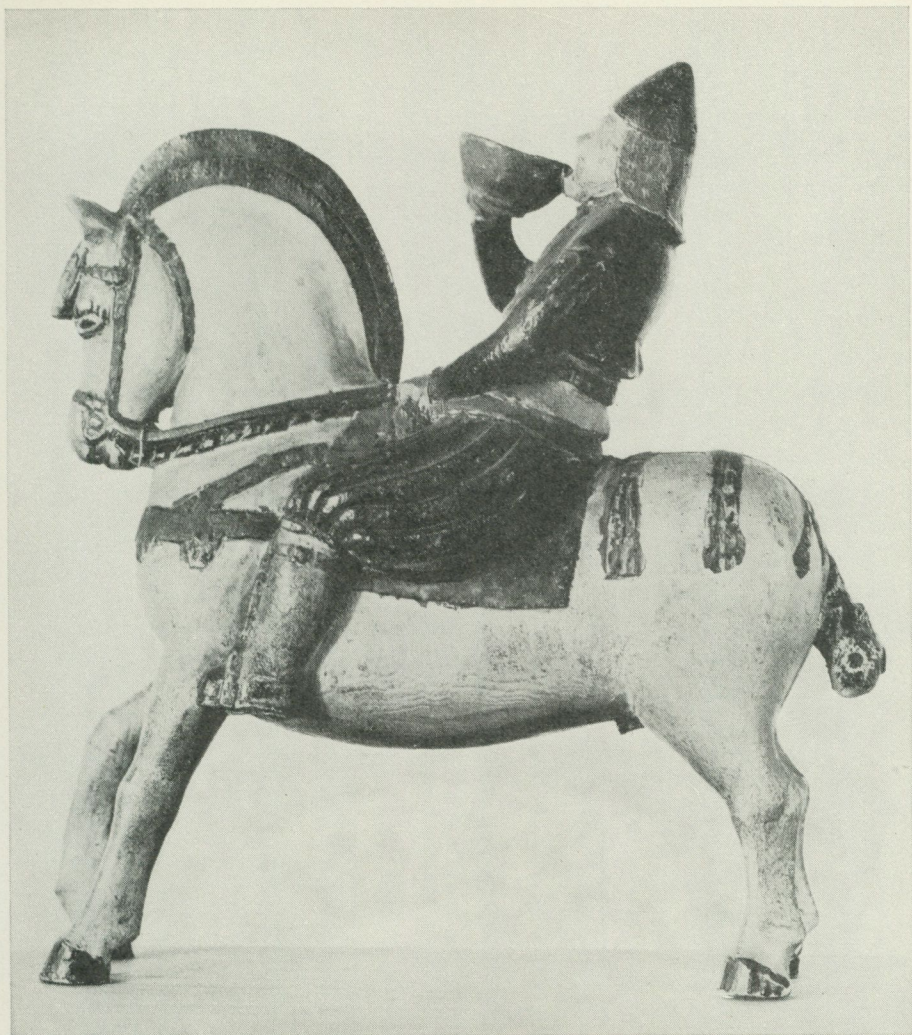

Bild 5. Till brudföljet från Bö i Telemarken hör denna ryttarfigur, som framställer brudgummen drickande ur en träskål. Brudföljet, som består av fem ryttare, dateras till omkring år 1700. — Norsk Folkemuseum, Oslo.

avgöras. Eftersom det icke kan vara fråga om den svenskfödde Mats Andersson utan snarare någon av hans ättlingar, kunna de icke sägas vara någon svensk produkt. Ryttaresföljet är också helt norskt till sin karaktär och utan motsvarigheter i Sverige. Det är alltså en norsk tradition, som möjligen förts vidare av en norsk smed med svensk härstamning.

Under sina forskningar rörande smidet i Dalarna har Olle Homman kunnat konstatera, att talrika produkter av Lima-tillverkning vunnit avsättning i Norge, något som är mycket naturligt med hänsyn till den livliga samfärdseln över gränsen i dessa bygder. Såväl från Lima som Mockfjärd finnas dessutom traditionsuppgifter om svenska smeder, som kommit att genom giftermål bli bosatta i Norge, vilket även bestyrkes av norska kyrkböcker. Möjligen har den svenska anfadern i denna släkt gått över till Norge för att slippa utskrivningar och andra svårigheter under Karl XII:s krig.

Det fantasieggande bröllopföljet, vars ställning i norsk folkkonst här skisserats, kan alltså rida vidare i Nordiska museets norska utställning, och dess vårdare kan glädja sig åt att sviten utgör den rikaste och fulltaligaste i sitt slag i Norden.